

Средновековни крепости на територията на Смолянска област

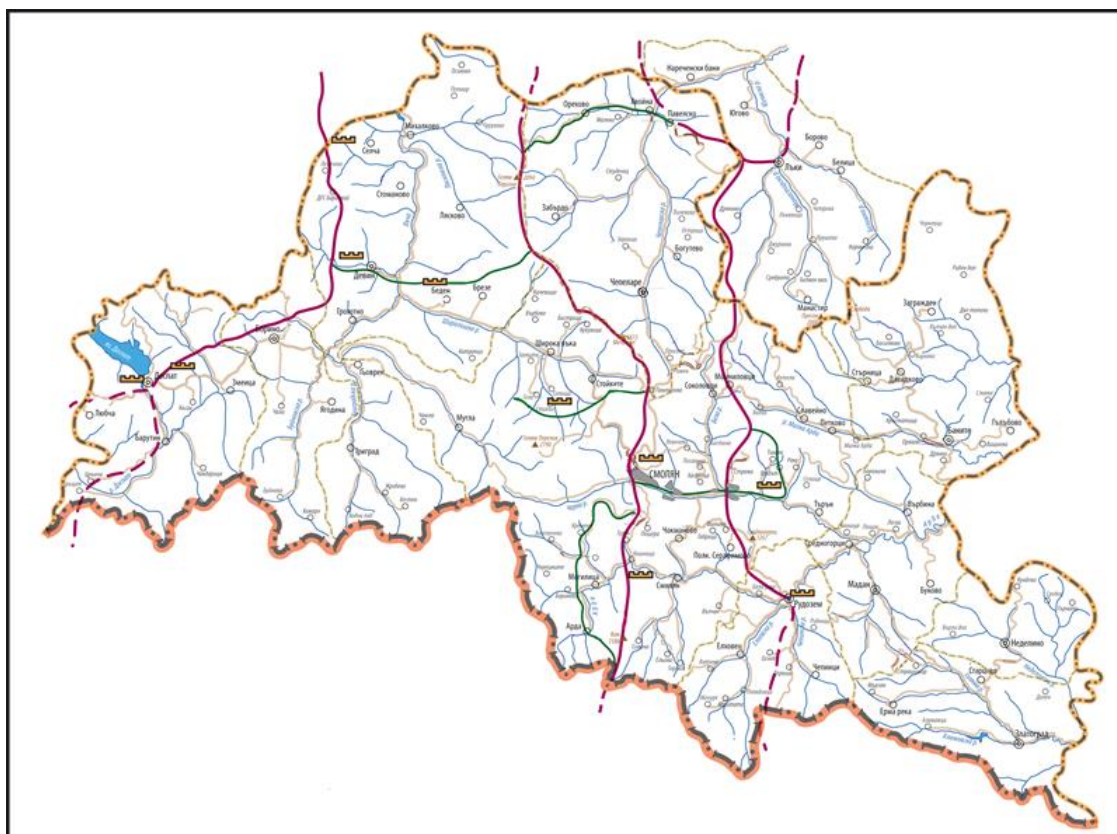
Николай Бояджиев

Темата за средновековните крепости в Родопите е обект на интерес още от XIX век. В своето съчинение „Географско историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“, отпечатано във Виена през 1870 г., Ст. Захариев дава бегли описания на укрепленията в Доспатския район, влизащ в територията на казата. Той споменава за развалини от градище на юг от с. Барутин, на което при оран местните жители намирали български и византийски медни монети [1, 71]. На северозапад от с. Змеица пък имало развалини от голям град и черква [1, 73].

В обемния труд на К. Иречек „Пътувания по България“, излязъл в оригинал в Прага през 1888 г. и преиздаван на български език по-късно, достойно място заемат и бележките му относно географията и историята на Средните Родопи. Разглеждайки изброените в „История“ на имп. Йоан Кантакузин родопски крепости, отстъпени през 1344 г. на българския цар Иван Александър, той прави опит и да определи мястото на последните две – Беаднос и Козник, като допуска два варианта за това. Единият е те да са се намирали на изток от Станимака, в северните склонове на планината, а вторият – да са във вътрешността, като едната да е при с. Беден при горното течение на Кричимска река, а другата – при с. Козница (дн. Кошница) при изворите на р. Арда [2, 449]. „Укрепените селища“ (φρούρια) Св. Ирина и Повисдос в областта Меропи (у Кантакузин) Иречек разполага също в долината на Горна Арда, на мястото на по-старата Смоленска тема, като крепостта Повисдос той отъждествява с развалините на сегашната Момчилова крепост над с. Подвис [2, 450-452]. В пътеписната част от главата, посветена на Родопите, авторът споменава, без лично да е посетил района, цели седем укрепления около Доспат и в района – на върховете Хисарлъка, Кел тепе и Каукъл, Дразлишка крепост, Кутленско и Гарванско кале, и Касъкско кале, близо до вр. Виденица [2, 520-521].

През 1936 г. Петър Маринов провежда първите разкопки на крепостта в м. Турлука край гр. Смолян, в резултат от които „ясно се очертали крепостните зидове от камък и хоросан, дебели близо два метра“. Той свързва развалините Калъота (както местното население произнася името на крепостта) със средновековния Аетос, споменат от имп. Йоан Кантакузин, изхождайки от превода на името Аетос на български – орел или сокол. Най-високият от групата скалисти върхове около Турлука е известен днес под името Соколица. Крепостта Козник Маринов търси или в руините на Калъота, северозападно от с. Могилица,

в подножието на вр. Козия, или на височината Кечикая (от турски – Кози камък), югоизточно от гр. Рудозем [3, 61]. В съчинението си „Смолян и околията в своето близко и далечно минало”, отпечатано в смолянския вестник „Красногор” между 1937-1939 г., П. Маринов дава кратка информация и за крепостите Беаднос при с. Беден, Калъота при с. Кошница, Калъота под с. Петково и Турлата край с. Солища, които били превзети и разрушени в епохата на турското владичество [3, 76-77].

Обр. 1. Карта на средновековните крепости и пътища в Смолянска област

В обобщаващия си труд „Принос към историческата география на Тракия“, том II, излязъл от печат през 1953 г., Павел Делирадев детайлно разглежда всички селища в Тракия, подредени по окръзи и околии според тогавашното административно деление, като дава кратки исторически сведения за всяко населено място. В книгата са споменати 19 крепости в Средните Родопи, без да бъдат разделяни по епохи [4, 13-326]. Нямайки възможност да посети всички места, които описва, авторът понякога се доверява прекомерно на легендарни сведения, а също и на топонимия.

На темата внимание отделя и дългогодишният директор на Пловдивския археологически музей Димитър Цончев. Една година след смъртта му излиза статия, посветена на родопските крепости Бядън и Козник, които той локализира

на Сухия връх при с. Беден, община Девин и на местността Кечикая над гр. Рудозем [5, 87-93].

През 1965 г., след взривяване на върха Хисаря до гр. Доспат, в незасегнатата от строителните работи част, се извършва спасително археологическо проучване под ръководството на Маргарита Деянова – Окръжен народен музей – Смолян, и Върбинка Найденова – Археологически институт и музей при БАН – София. Разкрита е част от укрепено селище, съществувало с прекъсвания от къснобронзовата епоха до XIV в. [6, 230-238]. Средновековните материали са предимно керамични фрагменти и железни предмети, включително върхове на копия и стрели [6, Обр. 9-11]. Според проучвателите по всяка вероятност крепостното съоръжение на върха било включено в укрепителната система по южната граница по времето на Второто българско царство [6, 239].

През 1985 и 1986 г. е извършено археологическо проучване на крепостта Девинско градище край гр. Девин от екип на Окръжен исторически музей – Смолян, с ръководител Никола Дамянов, директор на музея. Разкопките обхващат площ от над 5400 кв.м, което представлява приблизително 2/3 от терена на цялата крепост. Стената е непрекъсната, дълга общо 337,50 м, заграждаща площ около 8 дка. Дебелината ѝ варира от 1,20 до 2,20 м. Стената лежи направо на оголената скала, а на стръмните места върху основа, вкопана на различна дълбочина в скалата. Тя е изградена от местни строителни материали – камък и хоросан. Стените имат външно и вътрешно лице, оформено от цепени и ломени камъни, споявани и фуигирани с бял хоросан и пълнеж от по-дребни ломени камъни [7, 147-148]. В южната част на обекта е разкрит параклис с размери 3,40 x 6 м, за източна стена на който служи крепостната стена [8, 215]. Откритите материали и извършените наблюдения дават основание да се съди, че крепостта е била използвана от VI в. до XII в. [7, 148].

1991-ва е годината, през която излиза от печат обобщаващата статия на военния историк Борис Чолпанов, посветена на Родопската укрепителна система през Средновековието. Авторът групира крепостите в три полоси: северна, централна и южна, които се свързвали помежду си чрез осем меридионални укрепени зони и две напречни. В района на Средните Родопи Чолпанов поставя 22 крепости [10, 249-251]. Техният брой обаче е преувеличен. Друга основна слабост на съчинението е, че авторът поставя тракийските крепости наред със средновековните, а в някои от тях, доказано чрез разкопки, липсват по-късни пластове.

През 2006 г. екип от Регионален исторически музей – Смолян, с ръководител Дамян Дамянов проучва още една крепост в Средните Родопи – на Сухия връх над с. Беден. В проучената площ от 240 кв. м попадат изцяло източната и част от северната крепостна стена. Крепостните стени са запазени в

субструкция. Куртината е широка 1,30 м. Зидарията е двулицева. Тя е от ломени камъни, споени с бял хоросан и емплектон от бял хоросан и камъни. Основата е всечена в скалния терен [11, 276]. Пред главния вход, на фуга, е изградена кула, чиито основи имат правоъгълен план [11, обр. 1]. В съществуването на крепостта се разграничават два периода: I-ви период – през VI в., според откритата керамика, стъкло и монета; II-ри период – през XII – XIV в., определен по керамиката. Крепостта унаследява тракийско скално светилище (късен енеолит-антична епоха) [12, 125]. С голяма вероятност Беденското укрепление може да се свърже със споменатата в „История”-та на имп. Йоан Кантакузин крепост Беаднос (Бядън).

През 2007 г. на цялата територия на Западните Родопи се провеждат интензивни проучвания на крепостната система. Те са обусловени от възможността за европейско финансиране по програма ФАР – Трансгранично сътрудничество. В Смолянска област са подновени разкопките на Момчилова крепост край с. Градът, проучва се крепостта в м. Кечикая над гр. Рудозем.

Момчилова крепост при с. Градът, община Смолян, е проучвана археологически в продължение на пет сезона – 1986 г. и 2007-2010 г. През първата година е разкрит входът на укреплението, защитен от квадратна кула-порта с размери 4,80 x 4 м. Ръководството на разкопките е поверено на ст.н.с. Маргарита Ваклинова – НАИМ – София, и Никола Дамянов – ОИМ – Смолян [13, 215-217]. След 2007 г. ръководители на проучванията са ст.н.с. М. Ваклинова и Николай Бояджиев – РИМ – Смолян. За последвалите четири сезона са разкрити 80 м от трасето на северната крепостна стена и прилежащият ѝ терен [14, Обр. 1]. Стената е зидана от местни необработени камъни, споени с бял хоросан. Дебела е 1,30 м и е издигната върху скалната основа [15, 713]. Във вътрешността няма следи от трайни строежи. На 7-8 метра вдясно от входа е съществувала ковашка работилница. На върха от края на късния енеолит до II-III в. е функционирало тракийско скално светилище. Върху него през средновековието е изграден параклис с приблизителни размери 4,50 x 4 м [16, 62]. Самата крепост има два периода на обитаване – късноантичен (VI в.) и средновековен (XI-XIV в.). Опожарена е при османското нашествие през втората половина на XIV в. [15, 715].

Крепостта в м. Кечикая над гр. Рудозем е проучвана от Жени Танкова – Археологически музей – Пловдив. Разкрит е изцяло източният крепостен зид, който е с дължина 49,60 и запазена височина до 2,20 м. Градежът му е от ломени и дялани камъни, споени с бял хоросан. Фундиран е непосредствено върху материковата скала. Открит е вход с ширина 2 м, на 21 м от южния край на стената. Ж. Танкова определя крепостта като средновековна и я свързва със споменатата през XIV в. от Йоан Кантакузин крепост Козник [17, 710-712].

През 2011 г. Община Смолян в партньорство с Община Самотраки – Република Гърция и Регионален исторически музей „Стою Шишков“ – Смолян, печели проект „Тракийско и византийско културно наследство в Родопите и Северното крайбрежие на Егейско море“ с акроним „THRABYZHE“ по програма за Европейско териториално сътрудничество Гърция – България – 2007-2013 г. В дейностите по проекта бе включено археологическо проучване на крепостта при с. Кошница и консервация и реставрация на разкритите структури на крепостите край Кошница и в м. Турлука над гр. Смолян и тяхната социализация.

Обр. 2. Южната стена на крепостта в м. Турлука по време на консервационно-реставрационните дейности по проекта (Сн. Н. Бояджиев)

Крепостта, известна сред местното население с името „Калето“ или „Кальота“, е разположена на източния от трите скалисти рида на м. Турлука, северно от град Смолян. Първите разкопки на Смолянската крепост провежда Петър Маринов през 1936 г. Системно археологическо проучване на обекта извършва РИМ „Ст. Шишков“ – Смолян. То започва през 1998 г. с научен ръководител Никола Дамянов [18, 193-197] и продължава отново през 2004-2006 г. от екип: Дамян Дамянов – научен ръководител и Николай Бояджиев – заместник-научен ръководител [19].

Проучването на Смолянската крепост показва съществуването на два строителни периода. Първият е през VI в., а вторият – края на X – началото на XI в. – до средата на XIII в. Стените на античния кастил са широки 1,60 м [20, Обр. 8a, b]. Градежът е изпълнен в техника *opus implectum* – от ломени и обработени (при входовете) камъни, споени с бял хоросан, между тях пълнеж (емплектон) от дребни камъни и хоросан с минимален примес от счукана тухла [20, 19].

Досега от крепостта са проучени цялостно южната стена с прилежащите ѝ помещения, както и сектор от източната стена и североизточният ъгъл [20, Обр. 4]. Средновековният период на съществуване на Смолянската крепост отнасяме към края на X – средата на XIII в. При изграждането ѝ деструкциите от ранновизантийския кастил не са разчистени докрай. Стената на новото укрепление ляга директно върху старата куртина и засипаните помещения. Тя е с дебелина 2,40 м. Техниката на градеж е суха зидария. Явно средновековната крепост не е класическа военна, а укрепление, изградено набързо от местното население за самозащита [20, 39]. Вероятно такава нужда възниква след 70-те години на X в. и перманентните българо-византийски войни, водени от императорите Йоан Цимисхий (969-976) и Василий II Българоубиец (976-1025).

Обр. 3. Входът на средновековното укрепление, основан върху късноантичните руини (Сн. Д. Дамянов)

Южната стена на новото укрепление наследява само линията на външното лице на старата. Средновековната стена е основана върху развалините с 1,40 м високо от основата на византийската (при южния вход). От средновековния вход е запазена само западната страница на височина до 0,90-1 м. Източната е напълно разрушена [20, 39].

Археологическите проучвания на укреплението в м. Турлука край гр. Смолян показват, че то няма как да бъде отъждествено с крепостта Аетос, спомената в „История“-та на имп. Йоан Кантакузин през 40-те години на XIV в. Аргументът на П. Маринов за подобна локализация бе споменат по-горе в настоящия текст. Неговото мнение е придобило широка популярност сред местното население и е отразено в почти всички туристически карти на района. Засега само Д. Чешмеджиев [9, 14], Д. Дамянов [20, 40] и авторът на настоящата статия [24, 105-106] не приемат тази хипотеза. Какви са основанията Смолянската крепост да не може да бъде свързана с Аетос ?

1. Липсват археологически материали от XIV в. 2. През есента на 1343 г. Йоан Кантакузин назначава за управител на областта Метропа Момчил: „Когато императорът обсаждаше Перитеорион и се приготви да го нападне със стълби и машини, крепостите Света Ирина и Повисд в областта Метропа минаха на негова страна. Жителите им дойдоха при императора и го помолиха да им назначи управител. Заедно с тях в същата планина живееха в неукрепени села и други номади, които поради благоразположеността си към императора (защото му бяха подчинени по-рано, още докато беше жив император Андроник) от всички други първи пристигнаха и доброволно се подчиниха на императора. Като обмисли кого да им постави за началник, реши, че трябва да повери властта над тях на Момчил...“ [25, 360]. През следващата 1344 г. Ана Савойска и Алексий Апокавк отстъпват на българския цар Иван Александър 9 крепости (включително Аетос) за помощта му във войната срещу Кантакузин: „Императрица Ана, патриархът, великият дук и останалите знатни решиха, че трябва да се проводи пратеничество при Александър, царя на мизите, за да им помага срещу император Кантакузин. Защото персийската войска опустошаваше и неговата страна. А той обеща, ако му дадат като награда за помощта градовете при Станимака и Чепино, по-големи и по-малки заедно с намиращата се в тях войска. А те бяха девет: Чепино, Кричим, Перушица, света Юстина, Филипопол, град забележителен и голям, Станимака, Аетос, Беаднос и Косник“ [25, 362]. Ако приемем, че Аетос е Смолянската крепост, а Повисд е Момчилова крепост над с. Подвис, то разстоянието между двете е само 10 км по права линия. По такъв начин границата между България и владението на Момчил трябва да се постави на някой рид или дере между м. Турлука и с. Подвис – нещо, което изглежда невероятно от географска и стратегическа гледна точка. Между другото, на още три места в текста Йоан Кантакузин говори за областта „Станимака и Чепино (Цепина)“ като за отделна

административна област през първата половина на XIV в., различна от областта Метропа: „Защото Андроник Палеолог, великият стратопедарх, бе изпратен като началник от младия император на областите на градовете Станимака и Чепино в Родопите и на другите немалко крепости и на войската в тях, която беше многобройна и боеспособна“ [25, 222] (това събитие се отнася към 1321 г.). ...„Императорът пък постави за стратег на Станимака и Цепена Георги Вриений, като остави достатъчно войска за гарнизон, за да не пострада земята от нападащите филипополци...“ [25, 226]. ...„Тъй като имаше и друга област в Родопи, подчинена на ромеите, наречена Станимака и Чепино, в които градове имаше не по-малко от хиляда твърде храбри конници и много пехота, императорът реши, че трябва да се отправи на поход срещу тях“ [25, 361].

След всичко казано дотук може да бъде направен изводът, че крепостите Аетос и Козник трябва да се търсят на север и северозапад от линията Рожен-Превала, която изглежда най-логична за граница между областите „Станимака и Чепино“ и „Метропа“ [24, 107]. Крепостта Беаднос, която е спомената наред с горните две и може да се отъждестви с крепостта на Сухия връх над с. Беден, общ. Девин, също се намира на северозапад от тази линия.

Крепостта край с. Кошница е разположена на ясно изразен на терена конусовиден връх, пресечен от проходна пещера с ориентация северозапад-югоизток, единият край на която влиза вътре в укреплението. Първите археологически разкопки на обекта провежда археологът от РИМ – Смолян, Атанас Киряков през 1993 г. [26, 492-495]. В своя статия, излязла от печат през 2009 г., изказах мнението, че крепостта е функционирала само през VI в. [24, 104]. Това се дължи на факта, че в материалите от разкопките през 1993 г. липсват керамични фрагменти и други артефакти от по-ранни или от по-късни епохи. Археологическите разкопки, финансирани в рамките на проекта „THRABYZNE“ опровергаха това становище.

Археологическото проучване през сезони 2011 и 2012 се проведе под ръководството на Дамян Дамянов и Николай Бояджиев – РИМ – Смолян. Бяха разкрити изцяло трасетата на северната и западната крепостна стена, с дължини съответно 38 и 44,50 м. Дебелината на куртината е 1,70-1,80 м. Зидарията е двулицева, от необработен варовиков камък и бял хоросан, а пълнежът е от различни по големина необработени камъни и хоросан [27, 455]. В южния край на западната стена бе разкрита външна бойна кула, която има конструктивна връзка с куртината. Тя е с правоъгълна форма с външни размери 5,50 x 3,40 м [27, Обр. 1].

Разкопките доказаха съществуването на средновековен период на обитаване на крепостта. Керамиката от XI – първата половина на XIII в. преобладава във всички сектори на дълбочина до 0,30 м [27, 457]. Тя е напълно

аналогична с тази, откривана в средновековните пластове на другите крепости в Средните Родопи – Смолянската крепост, Момчилова крепост, Беденска крепост, Девинското градище [21, обр. 5 и 6]. Намериха се и други средновековни материали – върхове на стрели, една обеца и две монети. Едната е българска имитация тип А (1200-1204 г.) и латинска имитация тип В, сечена в Тесалоника. Тяхното отсичане продължава от началото докъм средата на 20-те години на XIII в. [28, 22-32].

Обр. 4. Крепостта Калето край с. Кошница (Сн. Н. Бояджиев)

По крепостната куртина от VI в. не личат следи от по-късни преправки, така че не може да се каже със сигурност дали средновековната крепост е ползвала античните зидове или е била изградена нова стена, какъвто случай имаме в укреплението в м. Турлука над Смолян. В южната равна част на обекта при с. Кошница през 2012 г. бяха разкрити основи на два параклиса [27, обр. 3]. Средновековният е с ширина 4,25 м и се датира в XI-XII в. Стените му са плитко заложени и не разрушават изцяло по-ранните основи. Те са с дебелина 0,70-0,75 м и са градени от камък и кал, ползвайки материалите от по-ранната сграда. Иманярски изкоп е разрушил почти напълно апсидата на параклиса. Между основите му бе разкрита по-ранна сграда, също параклис, от VI в. [27, 456-457].

Археологическото проучване на крепостта край с. Кошница показва, че тя е престанала да функционира около средата на XIII в. Този факт, както и изложените по-горе съображения относно крепостта Аетос, водят до заключението, че тя не може да се отъждестви със средновековния Козник.

В заключение могат да бъдат направени следните изводи:

1. През XI в. укрепителната система в Средните Родопи в общи линии е възстановена след унищожителния удар, който ѝ нанасят славяните в края на VI в. Една част от укрепленията вероятно са издигнати от местното българско население в своя защита срещу Византия в края на X – началото на XI в. – например това в м. Турлука край гр. Смолян. Други крепости поправила и изградила Византийската империя с цел военен и административен контрол над местното население, което тя присъединила към своята територия.

2. Около средата на XIII в. част от крепостите – край Девин, в м. Турлука, край с. Кошница – са опожарени или изоставени. Следейки хронологията на историческите събития, изглежда най-вероятно това да е станало при българо-никейските военни конфликти в средата на века.

3. Друга част от крепостите – тази при с. Беден, Момчилова крепост, евентуално в м. Кечикая над гр. Рудозем – оцеляват и функционират активно докъм 60-70-те години на XIV в., когато са превзети и опожарени при османското нашествие в Родопите.

References:

- [1] **Захариев**, Ст. Географско историко-статистическо описание на Татар Пазарджишката кааза. Фототипно издание. Пазарджик, 1973.
- [2] **Иречек**, К. История на България. С., 1978.
- [3] **Маринов**, П. Смолян и околията в своето близко и далечно минало. кн. I, Смолян, 2009.
- [4] **Делирадев**, П. Принос към историческата география на Тракия, II, 1953.
- [5] **Цончев**, Д. Родопските средновековни крепости ΚΟΣΝΙΚΟΣ и ΜΠΕΑΔΝΟΣ. – Известия на археологическия институт, XXVI, 1963, 87-93.
- [6] **Деянова**, М., В. Найденова. Археологически проучвания при с. Доспат, Смолянски окръг. – Във: Родопски сборник, 2, 1969, 227-241.

- [7] **Дамянов, Н.** Разкопки на Девинското градище, Смолянски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1985, В. Търново, 1986, 147-148.
- [8] **Дамянов, Н.** Разкопки на Девинското градище. – Археологически открития и разкопки през 1986 г., Разград, 1987, 215.
- [9] **Чешмеджиев, Д.** За локализацията на средновековната родопска крепост Κόσνικος. – Векове, 5, 1988, 12-14.
- [10] **Чолпанов, Б.** Родопската укрепителна система. – Известие на Генералния щаб на Института за военна история, 53, 1991, 239-276.
- [11] **Дамянов, Д., Н. Бояджиев.** Археологически проучвания на Беденската крепост – Средни Родопи. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., С., 2007, 276-279.
- [12] **Дамянов, Д.** Ранновизантийска и средновековна българска крепост при Беден – Средни Родопи. - In: LAUREA In honorem Margaritae Vaklinova, I, С., 2009, 111-128.
- [13] **Ваклинова, М., Н. Дамянов.** Крепост при с. Подвис, Смолянска община. – Археологически открития и разкопки през 1986 г., Разград, 1987, 215-217.
- [14] **Ваклинова, М., Н. Бояджиев.** Спасително археологическо проучване на обект: Ранновизантийска и средновековна крепост „Момчилова крепост” в м. Градище, с. Градът, община Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. С., 2011, 460-462.
- [15] **Ваклинова, М., Н. Бояджиев.** Археологическо проучване на ранновизантийската и средновековна крепост над с. Градът, община Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. С., 2008, 712-716.
- [16] **Бояджиев, Н.** Средновековен параклис на Момчилова крепост. – Родопи, 5-6, 2008, 62-63.
- [17] **Танкова, Ж.** Средновековна крепост „Козник”. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., С., 2008, 710-712.
- [18] **Дамянов, Д., Н. Бояджиев.** Средновековна крепост „Кальота“ край Смолян. – Rhodopica, 1998/1, 193-197.
- [19] **Дамянов, Д., Н. Бояджиев.** Крепостта „Калето“ в м. Турлук, северно от Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. С., 2005, 258-259; **Дамянов, Д., Н. Бояджиев.** Археологически проучвания на крепостта Турлук, при гр. Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. С., 2007, 279-282.

- [20] **Дамянов**, Д. Среднородпските крепости. Смолянската крепост в местността Турлук. – Известия на РИМ – Смолян, 1, 2011, 7-43.
- [21] **Бояджиев**, Н. Средновековна керамика от крепостта Калето край гр. Смолян. – In: EURIKA In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovaе. С., 2009, 107-113.
- [22] **Бояджиев**, Н. Периодизация на средновековните крепости в Западни Родопи (по нумизматични данни). Под печат.
- [23] **Marchev**, V., R. Wachter. Catalogue of the Late Byzantine coins. Vol. I. V. Tarnovo, 2011.
- [24] **Бояджиев**, Н. Крепостна система в Средните Родопи през късната античност и средновековието. – In: LAUREA In honorem Margaritae Vaklinova, I, София, 2009, 103-110.
- [25] **Кантакузин**, Й. История. – Гръцки извори за българската история, т. X, С., 1980.
- [26] **Киряков**, Ат. Две крепости по горното течение на р. Арда. – Rhodopica, 2002, 1-2, 492-497.
- [27] **Дамянов**, Д., Н. Бояджиев. Археологически проучвания на крепостта „Калето“ при с. Кошница, община Смолян. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. С, 2013, 455-457.
- [28] **Дочев**, К. Монети и парично обръщение в Търново. В. Търново, 1992.

Резюме

На територията на Смолянска област досега са известни 10 средновековни крепости. От тях чрез разкопки са проучени 7. Обикновено те се изграждат върху руините на късноантични кастели от VI в., в близост до основните пътища, пресичали планината през античността и средновековието.

На върха Хисаря до гр. Доспат е разкрита част от укрепено селище, съществувало с прекъсвания от къснобронзовата епоха до XIV в. Според проучвателите по всяка вероятност крепостното съоръжение на върха било включено в укрепителната система по южната граница по времето на Второто българско царство. На крепостта Девинско градище край гр. Девин откритите материали и извършените наблюдения дават основание да се съди, че крепостта е била използвана от VI до XIII в. В проучената площ от крепостта на Сухия връх над с. Беден попадат изцяло източната и част от северната крепостна стена. В

съществуването на крепостта се разграничават два периода: I период – през VI в.; II период – през XII-XIV в. С голяма вероятност Беденското укрепление може да се свърже със споменатата в „История”-та на имп. Йоан Кантакузин крепост Беаднос (Бядън). На Момчилова крепост при с. Градът са разкрити 80 м от трасето на северната крепостна стена и прилежащият ѝ терен, както и входна кула-порта с размери 4,80 x 4 м. На крепостта в м. Кечикая над гр. Рудозем е разкрит изцяло източният крепостен зид, който е с дължина 49,60 м и запазена височина до 2,20 м. Ж. Танкова определя крепостта като средновековна.

През 2011 г. продължи археологическото проучване на крепостта при с. Кошница, както и консервация, реставрация и социализация на разкритите структури на крепостите край Кошница и в м. Турлука над гр. Смолян.

Средновековният период на съществуване на Смолянската крепост отнасяме към края на X – средата на XIII в. Стената на новото укрепление ляга директно върху старата куртина от VI в. и засипаните помещения. Не така стои въпросът за приемствеността в крепостта край с. Кошница. По крепостната куртина от VI в. не личат следи от по-късни преправки, така че на този етап не може да се каже със сигурност дали средновековната крепост е ползвала античните зидове или е била изградена нова стена.